

STEFANIA PASKO
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

MOŻLIWOŚCI PRZECHODZENIA DO PIENIĘŻNEJ OPŁATY PRACY W ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNIACH PRODUKCYJNYCH

Opłata pracy w spółdzielniach produkcyjnych w przeciwieństwie do innych sektorów socjalistycznej gospodarki nie jest oparta na funduszu płac, lecz wynika z wielkości dochodu podzielnego.

Pojęcie dochodu podzielnego jako podstawy do określania wielkości opłaty za pracę wiąże się z faktem, że spółdzielnie produkcyjne stanowią jedną z form chłopskiej gospodarki, w której ani właściciel ani członekowie jego rodziny nie otrzymują jakiegś określonej opłaty za wykonywaną pracę, ale uczestniczą w uzyskanym z gospodarstwa dochodzie osobistym. Członek spółdzielni produkcyjnej, nie będąc pracownikiem najemnym lecz współgospodarzem, jest odpowiedzialny (ponosi ryzyko) za wyniki zespołowego gospodarowania. W konsekwencji uzyskanie większych przychodów przez zespołowe gospodarstwo powoduje wzrost opłaty pracy, a uzyskanie mniejszych — jej zmniejszenie. Bowiem dopiero po wydzieleniu z przychodów z zespołowego gospodarstwa środków materiałowych i pieniężnych na jego wewnętrzne potrzeby, na opłatę różnego rodzaju zobowiązań oraz na statutowe fundusze i rezerwy, spółdzielnia może przeznaczyć pozostałą część przychodów do podziału między pracujących jako ekwiwalent za wniesioną pracę¹ (wyrażoną w dniówkach obrachunkowych). Ta forma pozwalając na uelastycznienie wysokości opłaty pracy zabezpieczała w pierwszym rzędzie interesy zespołowego gospodarstwa. Nie pociągając za sobą określonego zobowiązania w zakresie wynagrodzenia za pracę (tzn. stałych stawek) stworzyła, szczególnie dla młodych zespołowych gospodarstw, wygodną sytuację, w której — teoretycznie rzecz biorąc — rzadko mogłyby powstać straty bilansowe, a jednocześnie została zapewniona możliwość gromadzenia środków dla reprodukcji rozszerzonej. Uzależnienie wysokości opłaty pracy od wyników gospodarczych poszczególnych spółdzielni było niezmiernie istotne ze względu na różny ich stan organizacyjny. Różnice w wielkości spółdzielni, w wielkości produkcji i towarowości zespołowych gospodarstw, w stopniu zmechanizowania prac itp. nie pozwoliłyby na masowe wprowadzenie jakiegś stałej wzorcowej opłaty za pracę — do czego w rzeczywistości dążyliby członkowie spółdzielni. Zastosowanie systemu stałego wynagrodzenia za pracę (a nie podziału dochodu) mogłoby spowodować w specyficznych warun-

¹ Pomijamy tu ewentualną „rentę” za wkłady ziemi czy inwentarza.

kach (początkowy okres zespołowego gospodarowania, trudności organizacyjne, klęski żywiołowe itp.) konieczność ograniczenia akumulacji lub nawet naruszenia zespołowego majątku dla pokrycia zobowiązań z racji opłaty za pracę.

Uzupełnieniem koncepcji uzależnienia opłaty za pracę od dochodu podzielnego, było statutowe uznanie konieczności gospodarstwa przyzagrodowego. Gospodarstwo przyzagrodowe miało spełniać rolę źródła zaopatrzenia rodziny w potrzebne produkty spożywcze, których na razie nie mogło zapewnić w pełni gospodarstwo zespołowe, ani poprzez wydawanie ich z własnej produkcji, ani poprzez dostatecznie wysoką i stałą pieniężną opłatę pracy. Stąd też w dochodzie podzielnym musiała znaleźć się określona ilość naturalii: produkty przeznaczone do bezpośredniego osobistego spożycia rodziny (zboże, ziemniaki itp.) oraz pasze dla inwentarza przyzagrodowego.

W miarę organizacyjnego umocnienia się zespołowych gospodarstw, wzrostu ich produkcji oraz w wyniku korzystniejszych cen na produkty rolne, zaczęły wzrastać przychody pieniężne z produkcji towarowej, a tym samym i część gotówkowa dochodu podzielnego. W spółdzielniach osiągniętych wysokie efekty produkcyjne część gotówkowa dochodu podzielnego, a więc i dniówki obrachunkowej jest niekiedy kilkakrotnie wyższa aniżeli część naturalna. Ten stan rzeczy spowodował zainteresowanie się problemem możliwości przejścia do wyłącznie pieniężnej opłaty pracy. Pierwsze do świadczenia w tej dziedzinie przeprowadziły kołchozy Związku Radzieckiego, a później innych krajów socjalistycznych.

Jednocześnie powstaje koncepcją gwarantowanej opłaty, tzn. zapewnienia pracującym z góry określonych stawek za wykonaną pracę. W tym przypadku opłata pracy zaczyna tracić bezpośrednio powiązanie z dochodem podzielnym i staje się płacą roboczą, przez co zostaje wprowadzona możliwość odejścia od pojęć dochodu ogólnego i podzielnego oraz zastosowania ekonomicznych kategorii podziału produkcji. Jednakże wprowadzenie gwarantowanej opłaty pracy jest celowe i możliwe tylko przy spełnieniu dwu podstawowych warunków:

— przyjęcia opłaty pracy co najmniej w wysokości społecznego poziomu wynagrodzeń,

— stworzenie odpowiedniego funduszu rezerwowego dla zabezpieczenia opłaty na poziomie gwarantowanym.

Dlatego też nie można zgodzić się z twierdzeniem E. Bialskiego¹, że w warunkach ustabilizowanej wysokości dniówki obrachunkowej wypłacanie gwarantowanych zaliczek zmienia dotychczasową (stosowaną przy klasycznym systemie dniówki obrachunkowej) kolejność podziału wytworzonej produkcji. Autor mówi o stabilizacji i „określoności” dniówki obrachunkowej (uzyskanej przy pomocy funduszu rezerwowego), a więc z góry zakłada zastosowanie gwarantowanej opłaty pracy. Rozumowanie jego jest słuszne, ale tylko w odniesieniu do gwarantowanej opłaty pracy, a nie do zaliczek. Pracujący otrzymując gwarantowaną opłatę pracy co najmniej na poziomie społecznego poziomu wynagrodzeń, mogą uzyskać ewentualne wyrównanie z dochodu czystego po zakończeniu rocznej działalności.

¹ E. Bialski: „Zaliczkowanie dniówki obrachunkowej w RSP”, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 6/1963.

Jak wynika z doświadczenia, gwarantowaną opłatę pracy mogą stosować tylko dobre organizacyjnie i gospodarczo spółdzielnie produkcyjne. Tam gdzie warunki gospodarowania są gorsze, gdzie produkcja jest niewysoka, a wpływ niekorzystnych czynników zewnętrznych może doprowadzić do poważniejszych zakłóceń w ekonomice gospodarstwa, problem wdrożenia gwarantowanej opłaty pracy nie jest do rozwiązania bez dotacji z zewnątrz. Można tu podać przykład spółdzielni bułgarskich, w których masowo wprowadzono gwarantowaną opłatę pracy w wysokości 1,90 lewa za 1 dniówkę obrachunkową. Jednakże dla zabezpieczenia tej gwarancji stworzono spółdzielczo-państwowy fundusz rezerwowy, na rzecz którego świadczą wszystkie spółdzielnie 2% dochodu ogólnego oraz państwo (udział państwa w tym funduszu wynosi obecnie 50%). Jest to świadczenie wszystkich spółdzielni i państwa na rzecz słabszych ekonomicznie gospodarstw zespołowych.

E. Bialski stwierdza w artykule o zaliczkowaniu, że wprowadzenie „określoności” dniówki obrachunkowej i nasilenie pieniężnej części tego miernika wprowadza wyłom w ramach własności grupowej. Przecież chyba nigdy, nawet w pierwszych koncepcjach dniówki obrachunkowej nie zakładano, że jej część gotówkowa będzie niska. Fakt, że była niska należy raczej wiązać z koniecznością natężonej akumulacji w młodych gospodarstwach zespołowych oraz z niezbyt korzystną dla rolnictwa polityką cen. Ale w żadnym wypadku nie można tego odnosić do własności grupowej. Także wprowadzenie „określoności” (chyba tu chodzi o gwarantowanie wysokości) dniówki obrachunkowej nie wprowadza jeszcze wyłomu w charakterze własności grupowej. Jeśli dana spółdzielnia posiada odpowiednie warunki do gwarantowania opłaty pracy co najmniej w wysokości społecznego poziomu wynagrodzeń, to może to uczynić, a jeśli nie posiada — nie będzie jej gwarantować. Chyba zasadnicza różnica między państwową a grupową formą własności w dziedzinie opłaty pracy leży w tym, że w pierwszym przypadku wysokość podstawowego funduszu płac gwarantuje państwo, a w drugim może gwarantować tylko spółdzielnia.

Niniejsze opracowanie stawia sobie za zadanie wykazać czy, o ile i w jakich warunkach polskie spółdzielnie produkcyjne mogłyby przejść do pieniężnej opłaty pracy.

Należy tu podkreślić, że przez pieniężną opłatę pracy rozumiemy:

— zagwarantowanie z góry ustalonych stawek pieniężnych za wykonanie określonych (pod względem rodzaju, ilości i jakości) prac, przy czym wysokość stawek powinna być co najmniej na poziomie płac uzyskiwanych w przedsiębiorstwach państwowych, bądź średnich dochodów osobistych gospodarstw indywidualnych,

— realizowanie opłaty pracy w stosunkowo niedługich odstępach czasu (co najwyżej miesięcznych) i co najmniej w wysokości 70% należnej sumy.

*
*   *
*

W naszych obecnych warunkach wykrystalizowały się dwie formy zespołowych gospodarstw rolnych. W pierwszej, zespołową działalnością jest objęta jedynie produkcja roślinna, podczas gdy produkcja zwierzęca pozostaje w gospodarstwach przyzagrodowych członków spółdzielni.

W drugiej, zespołowej działalności, oprócz produkcji roślinnej podlega także produkcja zwierzęca, przy jednoczesnym ograniczeniu hodowli przyzgodowej.

Ze względu na duże różnice, mające istotne znaczenie dla rozważanego tematu, istnieje potrzeba odrębnego potraktowania tych form gospodarki zespołowej, przy czym pierwszą z nich tylko krótko scharakteryzujemy.

W zasadzie produkcja spółdzielni prowadzących zespołową działalność jedynie w zakresie produkcji roślinnej służy przede wszystkim potrzebom gospodarstw przyzgodowych. Z ogólnego szacunku wynika, że od 50 do 60% wyprodukowanych przez gospodarstwo zespołowe zbóż, 45 do 70% ziemniaków oraz na ogół wszystkie pastewne są wydawane członkom w ramach dochodu podzielnego. Przychody pieniężne z produkcji towarowej zespołowych gospodarstw w dużej części są rozchodowane na nakłady produkcyjne, fundusze statutowe oraz różne zobowiązania i świadczenia związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Dlatego też proporcje między częścią naturalną a gotówkową dochodu podzielnego ukladają się na korzyść naturalii i jedynie w miarę intensyfikacji zespołowej produkcji (uprawa roślin przemysłowych, nasiennych, warzywnictwo, wysokie plony zbóż i okopowych itp.) będzie wzrastała część gotówkowa (tab. 1).

Tabela 1

Grupowanie spółdzielni I typu według wzrastającej towarowej produkcji roślinnej
(woj. poznańskie 1961 r.)

Towarowa produkcja roślinna na 1 ha użytków rolnych w zł	Liczba zbadanych spółdzielni	Obszar użytków rolnych w ha na 1 rodzinę zrzeszoną	Towarowa produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych zł			Dochód podzielnny na 1 ha użytków rolnych zł		Część gotówkowa w % dochodu podzielnego
			ogółem	w tym		ogółem	w tym część gotówkowa	
				roślinna	zwierzęca			
do 1200	46	12,7	859	846	13	1315	129	9,5
1200—2000	47	12,9	1532	1516	16	1821	319	12,0
2000—3000	23	11,0	2333	2272	61	2000	736	36,8
3000 i więcej	10	9,7	4738	4687	51	3512	1809	51,5

Biorąc pod uwagę zarówno niskie stosunkowo przychody pieniężne gospodarstwa zespołowego, jak również ich dużą sezonowość (związaną z produkcją roślinną) można postawić tezę, że w obecnych warunkach poważna większość spółdzielni typu I nie jest w stanie nie tylko wprowadzić pieniężnej opłaty pracy, ale nawet systematycznie zaliczkować. W zbadanych spółdzielniach zaledwie 6 gospodarstw (niecałe 5%) stosuje miesięczne zaliczkowanie. Z drugiej strony, członkowie tych spółdzielni uzyskują stałe i to poważne przychody pieniężne z produkcji gospodarstw przyzgodowych i nie są materialnie zainteresowani w otrzymywaniu drobnych zaliczek miesięcznych.

W dalszym ciągu będziemy rozważać temat już tylko na przykładzie spółdzielni produkcyjnych posiadających zespołową hodowlę i to w rozmiarze kwalifikującym zespołowe gospodarstwo do spółdzielni II typu.

O możliwości zastosowania pieniężnej opłaty pracy decyduje przede wszystkim wielkość przychodów pieniężnych z produkcji towarowej i usług zespołowego gospodarstwa.

Tabela 2

Struktura towarowa produkcji rolniczej

(woj. poznańskie 1961 r.)

Grupowanie wg wzrastającej towarowej produkcji rolniczej na 1 ha użytków rolnych	Liczba zbadanych spółdzielni	Towarowa produkcja rolnicza na 1 ha uż. roln. zł			Towarowa produkcja	
		ogółem	w tym		roślinna %	zwierzęca %
			roślinna ^a	zwierzęca		
do 2500 zł	21	2031	1313	718	64,6	35,4
2500—3500	57	3041	2032	1009	66,8	33,2
3500—4500	62	3912	2821	1091	72,1	27,9
4500—6000	88	5089	3716	1373	73,1	26,9
6000—8000	37	6605	4838	1767	73,2	26,8
więcej niż 8000	10	9004	7099	1905	78,9	21,1
ogółem	275	4581	3312	1269	72,3	27,7

^a Łącznie z produkcją sadowniczo-warzywniczą, która w spółdzielniach woj. poznańskiego nie odgrywa poważniejszej roli.

Tabela 3

Struktura towarowa produkcji rolniczej

(woj. poznańskie 1961 r.)

Grupowanie wg wzrastającej towarowej produkcji roślinnej na 1 ha użytków rolnych	Liczba zbadanych spółdzielni	Towarowa produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych zł			Produkcja zwierzęca w % towarowej produkcji rolniczej
		ogółem	w tym		
			roślinna	zwierzęca	
A ^a do 1500 zł	23	2183	1101	1082	49,5
1500—2500	61	3135	2086	1049	33,5
2500—3500	80	4252	3031	1221	28,7
3500—4500	51	5177	3941	1236	23,9
4500 i więcej	39	6681	5291	1390	20,8
C ^a do 5000	16	5941	3202	2739	46,1
5000 i więcej	4	9861	7260	2601	26,4

^a W grupie A znalazły się wszystkie spółdzielnie, w których towarowa produkcja zwierzęca w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych nie przekracza 2300 zł, natomiast w grupie C pozostałe.

W ostatnich latach zaznaczył się w spółdzielniach produkcyjnych systematyczny wzrost produkcji towarowej. Uzmysłowanie sobie przez spółdzielnie faktu, że uzyskanie wysokich wskaźników produkcji rolnej gwarantujących wzrost dochodów członków jest związane z koniecznością zwiększenia na nią nakładów, a w naszych warunkach szczególnie nakładów pieniężnych, spowodowało, że spółdzielnie zaczęły poszukiwać kierunków produkcji dających najlepsze i najszybsze efekty finansowe. Stąd też obserwujemy w gospodarstwach zespołowych systematyczny wzrost obszaru upraw przemysłowych, nasiennych, warzywnictwa szklarniowego, przedsiębiorstw związanych z przemysłem rolnym itp. Dlatego też obecnie podstawowym źródłem przychodów pieniężnych z gospodarstwa zespołowego dla poważnej większości spółdzielni jest produkcja polowa. Obserwuje się prawidłowość, że im większa jest towarowa produkcja rolnicza, tym większy jest w niej udział produkcji roślinnej (tab. 2).

Tabela 4

Struktura towarowa produkcji rolniczej
(woj. łódzkie 1961 r.)

Grupowanie wg towarowej produkcji na 1 ha użytków rolnych w zł	Liczba zbada-nych spółdzielni	Towarowa produkcja rolnicza na 1 ha użytków rolnych w zł				Towarowa produkcja rolnicza = 100			Przychody pieniężne z produkcji ubocznej i usług	
		ogółem	w tym			polowo-łąkowa	w tym		na 1 ha użytków rolnych zł	w % tow. prod. roln.
			polowo-łąkowa	warzywniczo-sadownicza	zwierzęca		warzywniczo-sadownicza	zwierzęca		
A ^a Polowo-łąkowa:										
do 1500	21	1820	898	94	828	49,3	5,2	45,5	154	8,4
1500—3000	27	3431	2105	305	1021	61,3	8,9	29,8	10,1	3,0
powyżej 3000	11	4778	3651	80	1047	76,4	1,7	21,9	—	—
B Warzywniczo-sadownicza (2300 i więcej)	4	10938	2119	6515	2304	19,4	59,6	21,0	2154	19,7
C Zwierzęca (2300 i więcej)	10	5489	1717	224	3548	31,3	4,1	64,6	249	4,5
D Przychody pieniężne z produkcji ubocznej usług (2300 i więcej)	6	5150	2332	662	2156	45,3	12,8	41,9	24851	482,5

A^a Polowo-łąkowa:

do 1500	21	1820	898	94	828	49,3	5,2	45,5	154	8,4
1500—3000	27	3431	2105	305	1021	61,3	8,9	29,8	10,1	3,0
powyżej 3000	11	4778	3651	80	1047	76,4	1,7	21,9	—	—

B Warzywniczo-sadownicza (2300 i więcej)

4 10938 2119 6515 2304 19,4 59,6 21,0 2154 19,7

C Zwierzęca (2300 i więcej)

10 5489 1717 224 3548 31,3 4,1 64,6 249 4,5

D Przychody pieniężne z produkcji ubocznej usług (2300 i więcej)

6 5150 2332 662 2156 45,3 12,8 41,9 24851 482,5

^a W grupie A znalazły się spółdzielnie, w których w żadnym z działów poza produkcją polowo-łąkową wielkość produkcji towarowej na 1 ha użytków rolnych nie przekracza 2300 zł.

Ta prawidłowość zarysowuje się jeszcze wyraźniej, jeśli pogrupujemy spółdzielnie wg wzrastającej towarowej produkcji roślinnej oraz wydzielimy w odrębną grupę gospodarstwa zespołowe posiadające stosunkowo wysoką towarową produkcję zwierzęcą (2300 zł i więcej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych) (tab. 3).

Powyższa prawidłowość, która występuje wyraźnie w spółdzielniach woj. poznańskiego koncentrującego się prawie wyłącznie na produkcji polowo-łąkowej i zwierzęcej potwierdza się również i w odmiennych warunkach gospodarowania spółdzielni woj. łódzkiego, tzn. w przypadkach mniejszej ilości ziemi w przeliczeniu na jedną rodzinę zrzeszoną, nadmiaru siły roboczej, niższej towarowej produkcji polowo-łąkowej itp. (tab. 4).

Reasumując zestawienia zawarte w tabelach 2, 3 i 4 można stwierdzić, że głównym źródłem przychodów pieniężnych gospodarstwa zespołowego jest produkcja polowa, a tylko w stosunkowo nielicznych przypadkach produkcja zwierzęca oraz zorganizowane na większą skalę warzywnictwo szklarniowe lub przedsiębiorstwa przetwórcze. Należy tu podkreślić, że wysokie wskaźniki towarowej produkcji zwierzęcej uzyskują raczej spółdzielnie małe obszarowo, a także zespołowe gospodarstwa posiadające możliwość inwestowania w hodowlę z racji bardzo wysokiej produkcji roślinnej, bądź znacznych przychodów z warzywnictwa szklarniowego lub przedsiębiorstw ubocznych.

Tabela 5

**Niektóre wskaźniki ekonomiczne zespołowych gospodarstw
przy różnej wysokości produkcji towarowej
(woj. poznańskie 1961 r.)**

Grupowanie wg wzrastającej towarowej produkcji roślinnej w zł na 1 ha użytków rolnych	Liczba zbada-nych spółdzielni	Towarowa produkcja zł/ha		Wskaźniki jakości gruntów (klasa)	Nakłady pieniężne na produkcję rolniczą ^a zł/ha	Nakłady pracy dni/ha	Wartość majątku trwałego zł/ha	Dochód czysty zł/ha.	Obszar użytków rolnych na 1 pracującego
		roślinna	zwierzęca						

A Towarowa produkcja

roślinna:

do 1500	1	1025	836	4,7	977	29,2	5114	-294	6,1
1500—2500	11	2017	1088	4,3	1706	36,6	7703	467	5,1
2500—3500	9	3243	1396	3,9	1787	44,7	5956	1594	4,5
3500—4500	7	3967	1751	3,7	2575	48,7	7567	1603	4,2
4500 i więcej	9	7919	1601	3,7	2175	51,6	8540	4220	4,1

B Towarowa produkcja

zwierzęca:

2300 zł i więcej	4	5685	2736	3,5	2860	50,1	10147	4131	3,9
------------------	---	------	------	-----	------	------	-------	------	-----

^a bez odpisów na amortyzację.

W ramach poszczególnych spółdzielni produkcyjnych zachodzą poważne rozpiętości w wielkości przychodów pieniężnych z produkcji zespołowej. Wpływa na to wiele czynników jak np. warunki naturalne (w dużym stopniu jakość gleby), dotychczasowe wyposażenie w trwałe środki produkcji, możliwość zwiększenia nakładów na produkcję, zasoby siły roboczej, poziom fachowy i inicjatywa kierownictwa spółdzielni, stosunek członków do gospodarstwa zespołowego itp. (tab. 5).

Poważniejszy wzrost produkcji rolnej, a tym samym i produkcji towarowej, szczególnie w gospodarstwach słabych ekonomicznie, niejednokrotnie staje się bądź poważnym problemem możliwym do rozwiązania w ciągu dłuższego okresu czasu, bądź też niekiedy „błędnym kołem”. To drugie można było zauważyć w niektórych ostatnio rozwiązanych spółdzielniach: słaba ziemia — niskie wyniki produkcyjne i finansowe, brak środków dla zwiększenia nakładów produkcyjnych i opłaty pracy, odpływ członków z gospodarstwa zespołowego i brak siły roboczej, zmniejszenie obszaru spółdzielni, brak wykwalifikowanej pomocy agronomicznej, złe wyniki gospodarowania, i tak w koło aż wreszcie powstawała konieczność rozwiązania spółdzielni „z urzędu”.

Problem ten należy widzieć, jeśli chce się mówić o zastosowaniu pieniężnej gwarantowanej opłaty pracy, w szerokim kręgu zespołowych gospodarstw.

W zbadanych spółdzielniach poznańskich, gdzie prawie wyłącznym źródłem przychodów pieniężnych jest produkcja polowo-łąkowa i zwierzęca, wraz ze wzrostem towarowej produkcji rolniczej wzrasta część gotówkowa dochodu podzielnego zarówno w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, jak i w procentowym udziale w całości dochodu podzielnego (część naturalna + część gotówkowa) (tab. 6).

Tabela 6

Struktura dochodu podzielnego
(woj. poznańskie 1961 r.)

Grupowanie wg wartości towarowej produkcji rolniczej na 1 ha użytków rolnych w zł	Wartość towarowej produkcji rolniczej na 1 ha użytków rolnych w zł	Dochód podzielnny na 1 ha użytków rolnych w zł			Część gotówkowa w % dochodu podzielnego	Część gotówkowa dochodu podzielnego w % wartości towar. prod. rolnicz.
		ogółem	w gotówce	w naturze		
do 2500	2031	1227	538	689	43,8	26,4
2500—3500	3041	1756	1091	665	62,1	35,9
3500—4500	3912	2230	1411	819	63,3	36,0
4500—6000	5089	2912	2095	817	71,9	41,1
6000—8000	6605	3751	2841	910	75,7	43,0
8000 i więcej	9004	5323	4512	811	84,7	50,0
Ogółem	4581	2630	1840	790	70,7	40,2

Analogiczną tendencję obserwuje się w spółdzielniach woj. łódzkiego. Wprowadzenie na większą skalę warzywnictwa szklarniowego czy produkcji ubocznej znacznie podnosi część gotówkową dochodu podzielnego (tab. 7).

Tabela 7

Struktura dochodu podzielnego
(woj. łódzkie 1961 r.)

Grupowanie wg towarowej produkcji na 1 ha użytków rolnych w zł	Towa- rowa produk- cja rol- nicza na 1 ha użytków rolnych zł	Przycho- dy pie- niężne z pro- dukcji ubocznej i usług na 1 ha użytków rolnych zł	Dochód podzieln ogółem na 1 ha użytków rolnych zł	Część gotówkowa dochodu podzielnego		
				na 1 ha użytków rolnych zł	w % dochodu podziel- nego ogółem	w % przycho- dów pie- niężnych z pro- dukcji i usług
A Polowo-łąkowa						
do 1500	1820	154	1468	585	39,3	29,6
1500—3000	3431	101	2459	1047	42,6	29,6
powyżej 3000	4778	—	3023	1784	59,0	37,3
B Warzywniczo- sadownicza						
powyżej 2300	10938	2154	7400	5383	72,8	41,1
C Zwierzęca						
powyżej 2300	5489	249	2913	2018	69,3	35,2
D Przychody pieniężne z produkcji ubocznej i usług powyżej 2300	5150	24851	7866	6956	88,4	23,2

Jednakże uzyskanie poważniejszego wzrostu gotówkowej części dochodu podzielnego, w stosunkowo krótkim okresie czasu, jest w pewnym stopniu ograniczone, gdyż intensyfikowanie gospodarstwa w celu otrzymania wysokich wskaźników produkcji towarowej wymaga wzmożonych wydatków pieniężnych zarówno na bezpośrednie nakłady produkcyjne, jak i na odpisy amortyzacyjne od budynków, maszyn i urządzeń (większa wartość trwałych środków produkcji) czy na fundusze statutowe (większy dochód ogólny) itp.

W zbadanych 275 spółdzielniach woj. poznańskiego około 40% wartości produkcji rolniczej jest przekazywane członkom z racji dochodu podzielnego, natomiast reszta jest rozchodowana na nakłady produkcyjne, wydatki związane z prowadzeniem gospodarstwa oraz akumulację. Z tabeli 6 można zauważyć, że przy najniższej produkcji towarowej, o wartości 2000 zł na 1 ha użytków rolnych, powyższe rozchody pieniężne (bez części gotówkowej dochodu podzielnego) wynoszą 1500 zł, a przy każdym

dalszym wzroście produkcji towarowej o 1000 zł rozchody zwiększają się o około 500 zł. Najwyższe rozchody pieniężne (na 1 ha użytków rolnych) przypadają na spółdzielnie posiadające rozwinięte warzywnictwo szklarniowe (7709 zł) i przedsiębiorstwa przetwórcze (23045 zł) (tab. 7). Tym też, między innymi, należy tłumaczyć zjawisko, że w 1962 r. pomimo poważnego wzrostu produkcji towarowej, w porównaniu do lat ubiegłych, dochód podzielnny we wszystkich spółdzielniach produkcyjnych w kraju utrzymał się prawie na tym samym poziomie.

Może powstać pytanie, czy istnieje możliwość zwiększenia gotówkowej części dochodu podzielnego kosztem ograniczenia jego części naturalnej? Przede wszystkim należy zdawać sobie sprawę, że członkowie spółdzielni mogą posiadać w gospodarstwie przyzagrodowym (zgodnie ze statutem) 2 sztuki bydła (w praktyce są to najczęściej krowy) oraz dowolną ilość trzody chlewnej i drobiu.

W zasadzie członkowie dążą do wykorzystania w największym stopniu możliwości produkcyjnych gospodarstw przyzagrodowych, gdyż są one źródłem zaopatrzenia rodziny w podstawowe produkty spożywcze (nabiał, mięso, tłuszcz) oraz stosunkowo poważnych, systematycznych przychodów pieniężnych (z produkcji towarowej). Ponadto członkowie rodziny, którzy nie mogą stale pracować w gospodarstwie zespołowym, mogą być wykorzystani dorywczo przy pracach w gospodarstwie przyzagrodowym. Chodzi tu przede wszystkim o kobiety obciążone małymi dziećmi, ludzi starszych i młodzież w wieku szkolnym.

Następnie wysokie koszty budownictwa inwentarskiego, trudności związane z jego wykonawstwem, panujące przeświadczenie o małej opłacalności lub nieopłacalności produkcji zwierzęcej powodują, że nawet w interesie spółdzielni jako przedsiębiorstw nie leży ograniczanie hodowli przyzagrodowej. Ten stan rzeczy powoduje, że określone ilości naturalii — pasz (np. zboże, ziemniaki, buraki pastewne, zielonki, siano, liście buraczane itd.) muszą być przekazane z gospodarstwa zespołowego do gospodarstw przyzagrodowych.

Ponadto członkowie otrzymują z podziału dochodu zboże i ziemniaki przeznaczone na zaspokojenie potrzeb spożywczych rodziny. W tym przypadku istotne znaczenie posiada zaopatrzenie danej wsi w takie produkty spożywcze, jak np. chleb, mąka itp. Jeżeli członkowie spółdzielni mogą je zakupić na miejscu w dostatecznej ilości, to zapotrzebowanie na zboże gospodarstwa zespołowego będzie z pewnością mniejsze.

Jak wiadomo, dochód podzielnny jest rozdysponowany pomiędzy pracujących wg ilości wypracowanych przez nich dniówek obrachunkowych. Poszczególne rodziny otrzymując mniej lub więcej naturalii niż wynosi zapotrzebowanie, bądź sprzedają nadmiar (szczególnie zboże i ziemniaki) bądź też dokupują brakujące pasze. Niektóre spółdzielnie próbują regulować tę sprawę przyjmując zasadę sprzedaży według potrzeb (a nie podziału na dniówki obrachunkowe) takich podstawowych produktów, jak zboże, ziemniaki i wartościowe siano. Znane są przypadki, że ten sposób przyczynił się do zmniejszenia zapotrzebowania na zboże ze strony członków w porównaniu z ilością wydawaną poprzednio w ramach podziału dochodu.

Ograniczanie ilości wydawanych naturalii wyraźniej występuje w spółdzielniach z rozwiniętym warzywnictwem szklarniowym, produkcją przemysłową lub hodowlą specjalną. Związane to jest nie tylko ze stosowa-

niem stosunkowo wysokiej opłaty pracy, szczególnie w gotówce, ale także i z faktem, że w tych spółdzielniach znaleźli się przede wszystkim chłopi małorolni bądź rodziny bezrolne, — posiadający minimalne gospodarstwa przyzagrodowe oraz z faktem, że najczęściej są to spółdzielnie podmiejskie, których członkowie mogą zaopatrywać się w potrzebne im produkty spożywcze w okolicznych sklepach.

W pozostałych spółdzielniach — typowo rolniczych — regulatorem ilości wydawanych naturalii w ramach dochodu podzielnego są potrzeby konsumpcyjne zrzeszonych rodzin, pogłowie inwentarza przyzagrodowego oraz wielkość produkcji zespołowego gospodarstwa (przy niskiej produkcji zespołowej wydaje się mniej produktów).

Można by stwierdzić, że pewne ograniczenie ilości wydawanych naturalii mogłoby nastąpić po wprowadzeniu zasady ich sprzedaży, natomiast poważniejsze zmiany w tym zakresie musiałyby być związane ze statutowym zmniejszeniem inwentarza przyzagrodowego.

* * *

*

Zastosowanie pieniężnej opłaty pracy wymaga przede wszystkim spełnienia dwu podstawowych warunków:

— odpowiednio wysokiej części gotówkowej dochodu podzielnego, gwarantującej pieniężne stawki za pracę przynajmniej w wysokości 70% społecznego poziomu wynagrodzeń (pozostała część może być wyrównana w naturaliach),

— systematycznego dopływu gotówki z produkcji zespołowego gospodarstwa dla umożliwienia dokonywania stałych, miesięcznych wypłat należności za pracę.

Według przeprowadzonych ramowych kalkulacji obecny społeczny poziom wynagrodzeń jest odzwierciedlony w spółdzielniach produkcyjnych przez gotówkową część dniówki obrachunkowej w wysokości 27—34 zł i naturalną o wartości 13—14 zł (dane orientacyjne).

Na przykładzie 273 spółdzielni produkcyjnych woj. poznańskiego można zauważyć, że 103 gospodarstwa zespołowe, czyli około 38% zbadanych, nie osiąga społecznego poziomu wynagrodzeń, przy czym poważna większość z nich posiada niskie wskaźniki wartości produkcji towarowej na 1 ha użytków rolnych. Ponadto 19 spółdzielni nie uzyskuje odpowiedniej wysokości części gotówkowej dniówki obrachunkowej, ale mogłoby z powodzeniem wyrównać ją przez odpowiednie obniżenie jej części naturalnej. Aczkolwiek w poszczególnych spółdzielniach zachodzą pewne różnice w ilości wydawanych na 1 dniówkę obrachunkową naturalii, to jednakże w poważnej większości zespołowych gospodarstw (około 70% zbadanych) wartość ich nie przekracza 13—14 zł.

Wśród zbadanych spółdzielni woj. poznańskiego w 5 gospodarstwach dokonuje się rozliczeń z racji dochodu podzielnego wyłącznie za pomocą gotówki, podczas gdy podstawowe naturalia są sprzedawane, a pozostałe rozdzielane bądź w równej ilości na rodzinę bądź wg posiadanego inwentarza żywego.

Jak widać z powyższego, stosunkowo znaczna część spółdzielni produkcyjnych mogłaby wprowadzić pieniężną opłatę pracy (tab. 8), gdyby było wystarczające spełnienie pierwszego warunku. Jednakże dla naszych

spółdzielni (w odróżnieniu np. do czechosłowackich) wymagane jest spełnienie i drugiego warunku. Jak już wskazywaliśmy wyżej, głównym źródłem produkcji towarowej jest u nas produkcja roślinna posiadająca wybitnie sezonowe wpływy gotówkowe. Pomimo zaliczek kontraktacyjnych ponad 50% przychodów gotówkowych z produkcji roślinnej wpływa w czwartym kwartale. Szczególnie w pierwszym kwartale spółdzielnie odczuwają brak gotówki.

Należy podkreślić, że pieniądze otrzymane ze sprzedaży produktów pochodzenia roślinnego w pierwszych dwu kwartałach są najczęściej odprowadzane do banku na fundusz zasobowy (za rok poprzedni), które nie mogą być zużyte na wydatki produkcyjne czy zaliczkowanie pracujących. Tylko nieliczne spółdzielnie i to posiadające wysokie przychody pieniężne wydzielają poważniejsze środki na potrzeby roku następnego, których część prawdopodobnie służy zaliczkowaniu członków w okresach niedostatecznego dopływu bieżącej gotówki.

Pojęcie odrębnego funduszu rezerwowego na opłatę pracy jest u nas na razie tylko w sferze rozważań pracowników nauki na podstawie doświadczeń innych krajów socjalistycznych, a nie znalazło jeszcze swego odbicia w praktyce polskich spółdzielni produkcyjnych.

Przychody pieniężne z produkcji zwierzęcej, pomimo regularności dopływu w poszczególnych miesiącach roku nie zawsze wystarczają nawet na bieżące wydatki produkcyjne. To właśnie jest przyczyną, że stosunkowo poważna liczba spółdzielni, pomimo że gotówkowa część dochodu podzielnego jest wysoka, nie tylko nie stosuje pieniężnej opłaty pracy, ale także zaliczkuje w wysokości prawie symbolicznej, tzn. nie przekraczającej 10 zł. Na 313 zbadanych spółdzielni woj. poznańskiego i łódzkiego zaledwie około 13% stosuje zaliczki w wysokości powyżej 15 zł na 1 dniówkę obrachunkową; natomiast w większości pozostałych zaliczki nie przekraczają 10 zł.

Tabela 8

Produkcja towarowa a wielkość gotówkowej części dniówki obrachunkowej
(woj. poznańskie 1961 r.)

Grupowanie wg wzrastającej to- warowej pro- dukcji roślinnej na 1 ha użytków rolnych w zł	Liczba zbada- nych spółdzielni	Liczba spółdzielni, w których wysokość części gotówkowej dniówki obrachunkowej wynosiła:						
		bez go- tówki	do 15 zł	16—26 zł	27—34 zł	35—44 zł	45—59 zł	60 i więcej zł
A do 1500	23	1	14	8	—	—	—	—
1500—2500	61	1	9	37	8	6	—	—
2500—3500	80	—	3	31	23	16	5	2
3500—4500	51	—	—	9	19	15	8	—
więcej niż 4500	39	—	—	5	3	10	13	8
C do 5000	16	—	—	4	6	5	1	—
więcej niż 5000	4	—	—	—	—	—	2	2
Ogółem	274	2	26	94	59	52	29	12

Pewne zmiany w tym zakresie mogą nastąpić w 1963 r., gdyż powstała realna możliwość uzyskania kredytów bankowych na opłatę pracy. Można przewidywać, że spółdzielnie posiadające wysokie przychody pieniężne z produkcji towarowej i usług będą prawdopodobnie korzystać z kredytów na zaliczkowanie.

E. Bialski w cytowanym artykule o zaliczkowaniu stwierdza, że tendencja do przechodzenia na zaliczkowanie pieniężne obejmuje w szerszym zakresie gospodarstwa, które mają ku temu mniej sprzyjające warunki.

Dane uzyskane przez nas ze stosunkowo dużej liczby spółdzielni (313) nie potwierdzają tej tezy. Poza tym członkowie posiadający stałe przychody pieniężne z produkcji gospodarstw przyzagrodowych (za mleko, żywiec, drób itp.) nie są zainteresowani w otrzymywaniu niskich zaliczek i wolą uzyskać jednorazową, ale za to większą sumę w końcu roku.

W obecnej sytuacji zaledwie kilka spółdzielni posiadających rozwinięte warzywnictwo szklarniowe lub zakłady przemysłowe stosuje pieniężną opłatę pracy — jednakże na ogół za pośrednictwem dniówki obrachunkowej. Wypłacane w tych zespołowych gospodarstwach wysokie zaliczki pieniężne noszą w pewnym stopniu charakter gwarantowanej opłaty pracy, chociaż i w tych spółdzielniach dotychczas nie wprowadzono tego pojęcia (pieniężnej gwarantowanej opłaty pracy). Na ogół spółdzielcy orientują się o wysokości dniówki obrachunkowej na podstawie lat przeszłych i planu gospodarczo-finansowego zespołowego gospodarstwa dla danego roku.

Pieniężną opłatę pracy bez dniówki obrachunkowej stosuje się dorywczo w niektórych spółdzielniach, przy niektórych pracach w okresie spiętrzenia robót polowych, niekiedy za niektóre wyniki w hodowli, bądź też w przetwórczych przemysłowych. Należy jednak podkreślić, że głównie taką opłatę pracy stosuje się w stosunku do członków rodzin, a przede wszystkim młodzieży, natomiast członkowie spółdzielni — posiadacze gospodarstw przyzagrodowych są zainteresowani także w określonej ilości naturalii, których uzyskanie w ramach dochodu podzielnego wydaje się im (członkom) najbardziej zagwarantowane.

СТЕФАНИЯ ПАСЬКО
Научно-исследовательский институт
экономики сельского хозяйства
В а р ш а в а

ВОЗМОЖНОСТИ ПЕРЕХОДА К ДЕНЕЖНОЙ ОПЛАТЕ ТРУДА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВАХ

С о д е р ж а н и е

Возможность применения денежной оплаты труда определяется размером денежных доходов получаемых за счет сбыта товарной продукции и услуг коллективного хозяйства. Основным источником денежных доходов в наших кооперативах является растениеводство (лишь в редких случаях животноводство), крупное овощеводство за закрытого грунта либо предприятия по переработке сельхозсырья.

С ростом товарной продукции возрастает денежная часть делимого дохода. Однако это рост не совсем пропорциональный, ибо интенсификация производства требует усиленных денежных затрат.

Введение денежной оплаты труда возможно лишь при выполнении следующих двух основных требований.

— наличия соответственно большого удельного веса денежных средств в делимом доходе гарантирующего оплату труда по ставкам хотя бы в размере 70% уровня оплаты труда в общественном хозяйстве (остальная часть может быть оплачена в натуре),

— постоянного притока денежных средств за счет сбыта продукции общественного хозяйства, чтобы иметь возможность постоянно ежемесячно оплачивать труд в деньгах. Это требование не может быть выполнено в значительной части кооперативов ввиду резко выраженного сезонного характера денежных доходов, получаемых за счет сбыта продукции растениеводства.

STEFANIA PAŠKO

Institute of Agricultural Economics
Warsaw

THE POSSIBILITY TO APPLY WAGES AS THE SOLE FORM OF PAYMENT IN COOPERATIVE FARMS

Summary

This is the magnitude of money incomes from production and services which decides upon the possibility of application of wages in collective farms. The basic sources of these incomes being the crop production (the animal production rather exceptionally), production of vegetables grown in glasshouses or the processing production.

Along with the expansion of agricultural marketable production this part of divisible income which constitutes ready money is growing, however, less than proportionally, the intensification of a farm requiring increased money inputs.

The introduction of wages is possible provided two conditions are fulfilled:

- that income in cash constitutes a fairly high share of divisible income thus guarantying the money rates for work to be at least at the level corresponding to 70 percent of that representing the average level of remuneration for work (the remaining part may be covered in kind).
- that a systematic inflow of cash from collective farm production is assured to enable steady, monthly payment of wages. This conditions would not be fulfilled in majority of the cooperative farms because of pronouncedly seasonal character of money revenues from the crop production.